

PETRARKIN SONET BR. LXI KAO CITATNI PREDLOŽAK HRVATSKIM RANONOVOVJEKOVNIM PJESNICIMA

Petrarkin *Kanconijer* bio je u mnogočemu uzor prvoj generaciji hrvatskih petrarkista: izvor motivsko-tematskih sastavnica, uzor u stilskom repertoaru, a isto tako i predložak za raznovrsne obrade, prepjeve, prerade i citate, kao bogato vrelo intertekstualnih dijaloga.¹ Mene u ovom radu neće zanimati brojni problemi koje Petrarkin opus a isto tako i određenje pojma petrarkizma ili pak razne varijante i modusi petrarkiranja još uvijek pokreću u stručnoj literaturi.² Usredotočit ću se samo na jedan mali segment problematike koju nameću Petrarca i petrarkizam: riječ je o Petrarkinu sonetu br. LXI koji započinje stihom »Benedetto sia 'l giorno, e 'l mese, et l'anno«, koji je bio vrlo čest izvor citata i intertekstualni predložak ne samo hrvatskoj ranonovovjekovnoj lirici nego i raznim dramskim žanrovima.

U Čalinu prijevodu taj Petrarkin sonet glasi:

*Blažen nek' dan je, i mjesec, i ljeto,
i dob, i sat, i čas, i ono vrijeme,
i lijepi kraj, i mjesto, oči gdje me*

---

¹ O utjecaju Petrarke i o različitim varijantama petrarkizma u hrvatskoj književnosti postoje brojne studije; od Vatroslava Jagića, preko Matije Murka, Milorada Medinija, Milana Rešetara, preko rasprava i studija Josipa Torbarine, Rafa Bogišića, Ivana Slamniga, Svetozara Petrovića, pa sve do Tomislava Bogdana. Jedan od ustrajnih proučavatelja Petrarke i njegova utjecaja na hrvatsku književnost od humanizma pa do 20. stoljeća svakako je Mirko Tomasović, koji je svoj dugogodišnji interes za Petrarku i petrarkizam skupio u knjizi *Vila Lovorka; studije o hrvatskom petrarkizmu* (Split 2004). Ovaj rad nastao je na tragu njegovih proučavanja.

² Dovoljno je podsjetiti na zbornike o Petrarki i petrarkizmu: *Der petrarkistische Diskurs* (ur. K. W. Hempfer i G. Regn, Stuttgart 1993), *Petrarca a jedność kultury europejskiej – Petrarca e l'unità della cultura europea* (ur. M. Febbo i P. Salwa, Warszawa 2005), *Petrarca i petrarkizam u hrvatskoj književnosti* (ur. B. Lučin i M. Tomasović, Split 2006).

zgodiše lijepe i svezaše sveto;

*i blažen prvi slatki pečal, netom
Amorovo ja na se primih breme,
i luk, i strijele što bodoše mene,
i rane koje u dnu srca sretoh.*

*Blaženi glasi onoliki koje
zovući ime svoje gospe širih,
i uzdasi, i plač, i žudnje moje;*

*i blaženi nek' svi su mi papiri
njoj u slavu, i moja miso što je
njoj a ne drugoj kao dug namirih.³*

U hrvatsku je književnost Petrarkin sonet prvi, čini se, uveo Šiško Menčetić⁴ prerađujući izvorni sonet u ovoj varijanti:

*Blaženi čas i hip najprvo kada sam ja
vidil tvoj obraz lip od koga slava sja.
Blažena sva mista kada te gdi vidih,
dni, noći, godišta koja te ja slidih.
Blažen čas i vrime najprvo kada čuh
ljeposti tve ime kojoj dah vas posluh.
Blažene boljezni ke patih noć i dan
cić tvoje ljubezni za koju gubljah san.
Blaženi jad i vaj ki stvorih dosade
želeći obraz taj sve moje dni mlade.
Blaženo vapije kad ime tve zovih
i gorko trpinje u željah kad plovih.
Blažen trak od uze ljuvene u kojoj
stvorih plač i suze, želeći da sam tvoj.*

---

³ Cit. prema: Francesco Petrarca, *Kanconijer*, priir. F. Čale, Zagreb – Dubrovnik 1974.

⁴ U stručnoj literaturi postoje, doduše, neke kontroverze oko najranijeg odjeka Petrarkina soneta u hrvatskoj književnosti: za to mjesto bore se Jerolim Vidulić i dubrovački pjesnik. Usp. o tome: M. Tomasović, »Jerolim Vidulić, petrarkist prije Šiška i Džore«, u knjizi *Vila Lovorka* (Split 2004). te T. Bogdan, »Jeronim Vidulić i počeci hrvatske ljubavne lirike«, u zborniku *Muzama iza leda. Čitanja hrvatske lirike*, priredio T. Vuković, Zagreb 2010, str. 9–31.

*Blažena ljepos tva, blažena tva mlados,
pokli se meni sva darova za rados.*

Šiško Menčetić, pjesma 262⁵

Relevantnu usporedbu predloška i prerade dao je Frano Čale, detaljno prikazujući Menčetićeve odstupanja od izvornika. Svoju analizu Čale zaključuje riječima: »Napose valja upozoriti na vrlo uspio završetak pjesme, na ona dva dražesna stiha koji blagom, tek naslućenom sjetilnošću odaju hedonističku varijantu Šiškova petrarkizma.«⁶

Usporedba talijanskog predloška i Menčetićeve prepjeva/pre-radbe jasno pokazuje da nije samo načelo oponašanja bilo dominantan poetički program renesansnog pjesništva. Šiškov prepjev, iako vjeran predlošku dvama katrenima i jednom tercinom, u posljednjoj tercini toliko mijenja značenje predloška i Petrarkinu poantu – ljubav kao izvor inspiracije i poticaj na stvaralaštvo – da postaje posve drugačija pjesma. U erotsko-senzualnog Menčetića, kojega nije mimoišao utjecaj senzualnog dvorskog pjesništva i koji je u svoje stihove unosio i subjektivan doživljaj ljubavi kao erotskog užitka i životne radosti, Petrarkina spiritualizirana poruka o ljubavi kao izvoru pjesništva biva promijenjena u iskaz o nadmoći muškog lirskog subjekta nad ženskim i u radost zbog posjedovanja.⁷ Pritom se izvorni smisao Petrarkine poruke o blaženstvu i blagoslovu ljubavi – koja nije, već po svojem leksemskom izboru (ponavljanje leksema »blažen«), bez obilježja numinoznog, religioznog iskustva – u Menčetića posve izgubio. Neoplatonički kršćanski duh izvornika posve je uzmaknuo pred erotskom agresivnošću i posesivnošću samosvjesnog muškog lirskog subjekta. Menčetić, jednom riječju, prevodi Petrarku, ali istodobno mijenja njegovu koncepciju amoroznog doživljaja. Dakle usporedba završetaka obiju pjesama nedvojbeno svjedoči da je Šiško Menčetić, prihvaćajući s jedne strane niz eleme-

⁵ Cit. prema: *Pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića i ostale pjesme Ranjinina zbornika*, prir. M. Rešetar, Zagreb 21937.

⁶ Frano Čale, *Petrarca i petrarkizam*, Zagreb 1971, str. 121.

⁷ O Menčetićevoj lirici usp. Tomislav Bogdan, *Ljubavi razlike. Tekstualni subjekt u ljubavnoj lirici 15. i 16. stoljeća*, Zagreb 2012, str. 147–163.

nata predložka, istodobno izostavio Petrarkinu misao o blaženstvu (koje proizlazi iz ljubavi kao duhovne snage i izvora pjesničkog nadahnuća) i svojoj pjesmi dao naglašeno erotsko-senzualno značenje te posve promijenio talijanski predložak. Teško je precizno odrediti kakvo je poetičko i estetsko značenje za dubrovačkog pjesnika imalo prekodiranje predložka. Može se pomišljati da su značenjske mijene koje Menčetić unosi u svoju pjesmu ne samo izraz drugačijeg temperamenta i drugačijeg doživljaja ljubavi lirskog subjekta nego su na izvjestan način i polemičke, svjesno osporavaju platoničku, izvorno petrarkističku koncepciju ljubavi iznesenu u predložku te oblikuju posve drugačiju poetiku amoroznog pjesništva.⁸

O popularnosti Petrarkina soneta izvan Dubrovnika, odnosno Menčetićeve preradbe toga soneta, svjedoči pjesma Jeronima Vidulića »Ako mi ne daš lik«,⁹ u kojoj se dominantna sintagma i ključni leksemi predložka, točnije, Menčetićeve preradbe, citiraju u stihu »blaženi čas ter hip«, očigledno kao zaštitni znak i osviještena parafraza bilo velikog uzora bilo dubrovačkog pjesnika, a u skladu s renesansnim poetičkim načelom oponašanja, imitiranja klasičnog, kanonskog autora.

I među anonimnim pjesmama *Ranjinina zbornika* nalazi se svojevrsna pastišna parafraza bilo Petrarkina soneta bilo Menčetićeve preradbe. U njoj se blagoslivljanje predložka promiče u kletvu, ali ostali leksemi ostaju nepromijenjeni. Riječ je o pjesmi 824, čiji stihovi glase:

*Tač jeljen ne tuži s naljepom ustriljen
jak verno ki služi pak pođe ucviljen,
zač mu se u srcu boljezni ponove,*

⁸ Misao da se Menčetićeve pjesma ne može smatrati prijevodom iznosi Tomislav Bogdan. Usp. o tome studiju: »Novi stari prijevodi iz Petrarkina soneta«, u zborniku *Petrarka i petrarkizam u hrvatskoj književnosti*, str. 453–469. O različitim varijantama ljubavnog pjesništva u hrvatskoj renesansnoj lirici usp. Tomislav Bogdan, *Ljubavi razlike. Tekstualni subjekt u ljubavnoj lirici 15. i 16. stoljeća*. O tom se problemu najviše govori u poglavlju »Ljubavna lirika i petrarkizam«.

⁹ Pjesmu je prvi objavio Vinko Valčić u studiji »Jerolim Vidulić, najstariji hrvatski pjesnik Zadra« (u: *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, Zadar 1955, str. 12–18).

*da sebi sam smrću vapije i zove,
kunući toj vrime, oni dan, čas i hip
kada ču tve ime i vidi obraz lip.
pače je pri kamen, pravo se govori,
ere vas u plamen o(d) tuge ne gori.¹⁰*

I ti se stihovi mogu smatrati svojevrsnom citatnom polemikom.

Parafrazu Petrarkina soneta nalazimo i izvan lirskoga korpusa dubrovačkog renesansnog pjesništva: u prikazanju *Posvetilište Abramovo* Mavra Vetranovića, u trećem činu Abraham blagoslivlja čas i trenutak kada je začet i rođen Izak, sve godine kada ga je odgajao i uživao u njemu, a isto tako blagoslivlja i trenutak kada ga je Bog pozvao da žrtvuje sina:

*Blažen čas i prisvet, po božjoj podobi
u ki si ti začet u majke utrobi!
blažen i oni dan, blažen hip i čas bio,
moj sinko bogom dan, u ki se s' porodio!
i ruke blažene, ke te su nosile!
i prsi od žene, ke te su dojile!
blaženi svi puti, kud stupi stupaj tvoj,
i svi dni minuti, o dragi sinko moj,
godišta i ljeta, koja si provodil,
svu radost od svieta u ka si pogrdil!
blažen bio tvoj posluh, za koji sada mreš,
za koji bogu duh u ruke pridaješ!
blažena ona noć, kad se je sazдала,
kad me je božja moć iz visin zazvala!
ter mi te zaprosi, jaki sve dragu stvar,
za ljubav, ku t' nosi, neka te dam na dar.
Za toj te darovah višnjemu ufanju
i slatko celovah na smrtnom rastanju.*

Posvetilište Abramovo, III, 1609–1626.¹¹

¹⁰ Cit. prema: *Pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića i ostale pjesme Ranjinina zbornika*, prir. M. Rešetar, Zagreb 21937.

¹¹ Cit. prema: *Pjesme Mavra Vetranovića Čavčića*, II. dio, skupili Vatroslav Jagić, Ivan August Kaznačić i Đuro Daničić, SPH, knj. 4, Zagreb 1872.

Riječ je, nedvojbeno, o parafrazi koja je svjesno oponašala veliki uzor, ali možda i otvorila dijalog s Menčetićevim prepjevom/preradom Petrarke, koji je Vetranoviću zacijelo bio dobro poznat. Stavljajući Petrarkine odnosno Menčetićeve stihove u kontekst religiozne, prikazanske drame i biblijske tematike, Vetranović ne pokazuje samo svoje nasljedovanje velikog uzora, nego, možda, vodi svojevrsni ideološki dvoboj s prekodiranjem Petrarke iz pera Šiška Mečetića, prekodiranjem kojim je jedno idealističko, platoničko emocionalno iskustvo talijanskog izvornika zadobilo erotsko-senzualne konotacije. Možda se Mavro Vetranović svojim stihovima suprotstavio iskazima lirskog subjekta Menčetićeve pjesme u kojoj su leksemi rezervirani za religiozno iskustvo, leksemi okupljeni oko semantičkog polja »blažen«, zadobili posve svjetovno, senzualno značenje. Naime dok je Petrarkin leksemski izbor, najvjerojatnije, bio motiviran doživljajem Laure kao božanskoga, Mariji sličnoga bića, Menčetićev je leksemski izbor izgubio svoju poveznicu s numinoznim. Možda svojom parafrazom moralistički nastrojen religiozni pjesnik želi pojmovima blaženstva i blaženosti vratiti njihovo izvorno religiozno i visoko moralno značenje. Tako je svojim stihovima, možda, Vetranović posvjedočio i svoje poznavanje Petrarke, ali i izrazio svojevrsno protivljenje Menčetićevoj naglašeno svjetovnoj lirici. Stavljajući ključni leksem »blažen« u religiozno-moralistički žanr prikazanja, premještajući muško-ženski odnos na relaciju otac – sin, Vetranović je pojmu blaženstva vratio njegovo izvorno, religiozno značenje i suprotstavio se, možda, ispraznosti uporabe tog pojma u Menčetića, a možda se i usprotivio ljubavnoj poeziji uopće, poeziji kakvu je i sam u mladosti pjevao.

Ako su navedene koncepcije o svojevrsnoj polemičnosti na relaciji Menčetić – Vetranović a u odnosu na kanonski predložak točne, onda bi se mogli izvući i neki dalekosežniji zaključci o poetičkom ustrojstvu renesansne književnosti u Dubrovniku, kao i zaključci o različitom shvaćanju odnosa estetičko – etičko među dubrovačkim renesansnim pjesnicima, te ustvrditi da su u tom razdoblju postojale suprotstavljene koncepcije o funkciji književnog teksta. Jednom riječju, moglo bi se ustvrditi da su i unutar hrvatske renesansne književnosti u Dubrovniku postojale dvije struje, dva pravca, dvije re-

nesanse: jedna kršćanska, kristijanizirajuća, a druga posve svjetovna. Pa kao što je Marko Marulić u svojem *Dijalogu o Herkulu koga su nadvisili Kristovi štovatelji* možda polemizirao s Bunićevim epom *De raptu Cerberi*, suprotstavljajući se antičkoj koncepciji epskog junaka,¹² možda isto tako i Vetranović polemizira s Menčetićem i njegovim odviše sekularnim poimanjem blaženstva i blagoslova.

Parafraze Petrarkina soneta javljaju se i u Marina Držića, pjesnika koji je dobro poznao i talijansku književnost, a oslanjao se i na domaće lirike. Parafraza soneta LXI javlja se u Držićevoju ljubavnoj lirici – u pjesmi br. 4, u kojoj lirski subjekt izražava divljenje draginoj ljepoti te konstatira:

*Eto je blažena, pri kojoj počiva
i voda studena kom ličce umiva,
i ruža ku nosi za ures od kosi.
Blažena trava i cvit ki pleše nje stupaj,
blažen se može i rit zeleni dubak taj
ki sjencu njoj čini u ovoj planini.
Blažena i strila kom ljubav strilja svih
iz lica nje bila i iz oči ljuvenih,
er tužit slatko jes kroz rajski nje ures.
Ma blažen zadosti komu da dobra čes
nje rajске liposti i rajski nje ures
u slatkoj ljubavi uživat na travi!*

Pjesni, 4, 10–21

I na kraju pjesme br. 5, koja opjevava detalje dragine ljepote, parafrazira se Petrarkin sonet:

*Blažena i trava, blaženo i cvitje,
i, ki ga sazdava, blaženo prolitje,
kud lipos nje hodi i tance izvodi.*

¹² Usp. o tome: Dunja Fališevac, »Prva hrvatska polemika o epu: *De raptu Cerberi* Jakova Bunića i *Dialogus de laudibus Herculis* Marka Marulića« (u: *Kaliopin vrt. Studije o hrvatskoj epici*, Split 1997, str. 41–52).

*Ma blažen svasma taj može se zvat vrh svih
kako ki vječni raj uživa u višnjih,
komu u dar dala jes nje ljubav svoj ures.*

Pjesni, 5, 22–27

Držićeve parafraze Petrarke u lirskom segmentu opusa ponajprije svjedoče o njegovu poznavanju s jedne strane Petrarke, a s druge strane domaćih prethodnika, ponajprije Šiška Menčetića. Te parafraze ostaju u domeni renesansne poetike oponašanja kao stvaralačkog načela epohe.

No kao i u Vetranovića, i u Držića se parafraza Petrarkina soneta pojavljuje i u dramskim djelima. U pastirskoj komediji *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena*, u drugom prizoru, u kojem se otvara mitološka scena, vile se obraćaju Veneri hvaleći njezinu ljepotu i veličajući ljubav te govore i ove stihove:

*Blažen je vječni raj koji te uživa;
blažen je i cvitak taj ki tvoj pram odiva,
i zemlja blažena ku pleše stupaj tvoj
i trava zelena, kraljice svih gospoj;
blažen je i pogled tak ki pozri tvoj ures.
Oto nam na svit saj milos dana jes!*

*Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga
Adona u komediju stavljena, 2. prizor, 143–148*

I u navedenom segmentu Držićeve parafraze Petrarkinih stihova ostaju u području citatnosti kao dokaza poznavanja velikog uzora i domaćih prethodnika. Naime riječ je o mitološkom sloju drame, ozbiljnom i pisanom visokim stilom, u slijedu petrarkističko-pastoralne lirike, koji je u cijelosti prožet leksikom arkadijskoga ugođaja (*loci amoeni*, deminutivi), a navedeni stihovi koje govore vile u stvari su varijacije Držićevih lirskih pjesama. Sve je u tom segmentu drame ozbiljno, jedino se u didaskalijama uz tu scenu napominje da se »vlasi pripadu«. Naime oni mitološki prizor gledaju sa strane prirozišta i upravo je ta uzvišenost za njih nešto posve strano.

No stihove poznatog Petrarkina soneta Držić uvodi i u komediju *Tripče de Utolče*, ali kao parodiju. Pedant Krisa, »meštar od škole«, u prvom i četvrtom prizoru četvrtog čina često se u svojim makaronskim hrvatsko-latinskim replikama koristi citatima iz Petrarkina soneta: »Ovi dan mene će blažena učinit, – *iste die beat me*«; »*Desiderio desideravi hunc, questo benedetto*, blaženi dan.«; »Blažen je ovi dan, *quia beat me*, čestita me čini.«¹³ Nedvojbeno je u tim replikama, u koje je umetao općepoznate citate iz najpoznatije Petrarkine pjesme, Marin Držić pastiširao predložak. No je li tim stihovima samo ironizirao i pridao dodatna komična obilježja liku Pedanta, inače stereotipnom komičnom liku erudite, koji je u Držića predstavljen kao lik čiji je govor preplavljen citiranjem, ili je pak ironizirao i sam predložak kao staromodan i potrošen – teško je reći. O umecima petrarkističke lirike u Držićeve komedije relevantan sud iznio je Svetozar Petrović. On smatra da umeci petrarkističke lirike u Držićevim komedijama ne znače ironizaciju petrarkističke lirike u cijelosti, nego samo onog njezina dijela koji je u vrijeme nastanka Držićevih komedija djelovao staromodno i potrošeno.¹⁴ U svakom slučaju, jedna od amblematičnih pjesama petrarkizma nije u hrvatskoj književnosti 16. stoljeća zaposjela samo žanrove svjetovne ljubavne lirike; njezina se prisutnost može detektirati i u pastoralima Marina Držića, u kojoj se ona pojavljuje u svojoj iskonskoj, idealiziranoj varijanti, potpomažući oblikovanje pastoralno-arkadijskih utopijskih svjetova, ali isto tako i u svojoj ironijskoj varijanti u komediografskom dijelu opusa.

O dugotrajnosti citatnog dijaloga s Petrarkinim sonetom svjedoči i parafraza baroknog pjesnika Ivana Bunića:

*Blažen dan, hip i čas u ki me postavi
pod tvoju slavnu vlas, moguća Ljubavi!
Blažene tve strile, luk, trkač blažen tvoj,
blažene tve sile, cvil i plač blažen moj;*

¹³ Svi citati iz Držićevih djela navode se prema: Marin Držić, *Djela*, prir. F. Čale, Zagreb 1979.

¹⁴ Svetozar Petrović, »Umeci petrarkističke lirike u komedijama Marina Držića«, »Umjetnost riječi«, XI, 1967, 1, str. 5–15.

*blaženi uzdasi kijem srce tuži me,
blaženi i draži vezi kijem sveza me!
Blažena nad sve ino, mē dobro svakoje,
mē blago jedino, slatka mâ gospoje!
U tebi mōj rani našo se oni lik
u nijednoj ki strani ne bi se našo vik,
u tebi duša mâ slatku onu bogatu
za trude svē prima veselu svim platu.
Tim, silna Ljubavi, sve strijele ognjene
najbrže upravi mlađahna put mene.
Rani me i rani i strijela ne štedi
pokli ti mōj rani slatki lijek odredi.
Er drugo ne želi srdačce stravljeno
negli lijek veseli i da je ranjeno.*

Plandovanja, pjesma 21¹⁵

Bunićeva erotsko-senzualna varijacija na temu Petrarkina soneta LXI vraća nas na same početke dubrovačke ljubavne lirike: prije bi se moglo reći da to i nije citat Petrarkina soneta nego Menčetićeve verzije predloška. Bunić pritom obnavlja erotsko-senzualnu koncepciju amoroznog odnosa, igrajući se citatnim stereotipima i stvarajući na taj način zaigranu, ludičku pjesmu s brojnim asocijacijama i konotacijama.

Navedenom smo analizom željeli na jednom primjeru pokazati da je jedna od najpoznatijih pjesama Petrarkina *Kanconijera* bila neobično poticajna ne samo hrvatskim lirikima nego i dramskim piscima, da je bila izvor različitih citata i raznovrsnih intertekstualnih dijaloga, pri čemu su i sam Petrarca ali isto toliko i Šiško Menčetić bili inicijatori takvih dijaloga koji su možda imali i značenje poetičko-estetičkih programa.

---

¹⁵ Stihovi se navode prema: Dživo Bunić Vučić, *Djela* (prema kritičkom izdanju Milana Ratkovića prir. D. Fališevac), Zagreb 1995.